

ARCHITEKTURA MODERNISTYCZNA NA HISTORYCZNYCH RYNKACH MAŁYCH MIAST

Dorota Gawryluk

Pracownia Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Politechnika Białostocka
Department of History of Architecture and Historic Building Conservation, Białystok Technical University
ul. Grunwaldzka 11/15, 15-893 Białystok, email: mcmareg@poczta.onet.pl

Streszczenie. Małe miasta północno-wschodniej Polski, np. Zambrów, Ciechanowiec, Szczuczyn, Kolno, Wizna, Czyżew mają historycznie ukształtowane rynki zakładane począwszy od XIV do XVI w. Zabudowa owych rynków była przekształcana na przestrzeni wieków, dogęszczana i intensyfikowana. W wielu miasteczkach znaczna część kamienic została zniszczona w czasie II wojny światowej. Po jej zakończeniu luki w zabudowie były wypełniane. Nowym budynkom nadawano między innymi formę modernistyczną (zwłaszcza w latach 60. i 70. XX w.). Artykuł prezentuje analizę sąsiedztwa modernistycznych budynków i kamienic z przełomu XIX i XX w. w kontekście przestrzeni historycznych rynków wymienionych miasteczek.

Słowa kluczowe: małe miasteczka, historyczne rynki, budynki modernistyczne w małych miastach

Grupa miasteczek: Ciechanowiec, Czyżew, Grajewo, Kolno, Szczuczyn, Wysokie Mazowieckie, Wizna, Zambrów, którą prezentuję w artykule, to wybrane małe miasta i miejscowości współcześnie nieposiadające już praw miejskich, zlokalizowane w obszarze półn-wsch. Polski. Selekcji miasteczek dokonałam ze względu na interesujące w mojej ocenie zjawiska architektoniczne, jakie zaszły w przestrzeni rynków owych ośrodków w latach 60. i 70. XX w. Moją intencją jest prezentacja w tym artykule obiektów architektury modernistycznej wzniesionych w pierzejach rynków lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie w określonej przeze mnie grupie małych miast¹.

Losy w/w miast toczyły się różnie na przestrzeni dziejów. Najstarsza Wizna była lokowana już w poł. XIV w. jako ważny gród obronny, w 1870 r. utraciła prawa miejskie i nie odzyskała ich do czasów współczesnych. W I poł. XV w. prawa miejskie uzyskały Ciechanowiec, Kolno, Wysokie Mazowieckie i Zambrów. Grajewo było lokowane w XVI w., a Szczuczyn w XVII w. Czyżew był

¹ Artykuł został przygotowany ze środków pracy statutowej Politechniki Białostockiej. Praca statutowa S/WA/3/07 „Dziedzictwo kulturowe dawnych kresów wschodnich Rzeczypospolitej w architekturze i sztuce Podlasia”.

miastem tylko ok. 100 lat – od 1775 r., kiedy otrzymał prawa miejskie do 1870 r., kiedy w ramach represji po powstaniu styczniowym wielu polskim małym miastom te prawa zostały odebrane mocą carskiego ukazu.

Liczba ludności, która jest wyznacznikiem wielkości miasteczek, jest także znacząco różna w wybranych przeze mnie ośrodkach. Współcześnie największe są Zambrów i Grajewo w których liczba ludności wynosi ponad 20 tys. W Kolnie i Wysokiem Mazowieckiem oscyluje ona około 10 tys. mieszkańców. W grupie 3–5 tys. mieszkańców mieszczą się: Ciechanowiec i Szczuczyn. Czyżew i Wizna (współczesne wsie) mają mniej niż 3 tys. mieszkańców.

Mimo że tak wiele różni wybrane przeze mnie miasta, to ważną ich wspólną cechą jest to, że posiadają w swej przestrzeni wyraźne i jasno ukształtowane rynki. Czytelnie określone główne place w losach urbanistycznych miast stanowiły kluczowe przestrzenie określone ramami architektonicznymi, porównywalnie zmieniającymi się na przestrzeni wieków. Znaczącą wartością historyczną i kulturową jest zachowana w części zabudowa rynków pochodząca z przełomu XIX i XX w. Są to zazwyczaj wykazujące wspólne cechy stylowe, charakterystyczne dla pñn-wsch. Polski murowane kamienice sprzed II wojny światowej.

CHARAKTERYSTYKA ZABUDOWY RYNKÓW NA POCZĄTKU XX W.

Na przełomie XIX i XX w. zabudowa pierzei rynków omawianej grupy miasteczek była prowadzona bardzo konsekwentnie. Dwukondygnacyjne kamienice wznoszono względem placu kalenicowo. Utrzymywano zazwyczaj wysokość pięter i poziom gzymsów podokapowych całych ciągów elewacji kamienic. Często zachowywano także podział gzymsem kordonowym. W kompozycji elewacji stosowano zharmonizowane podziały poziome i pionowe. Utrzymywano proporcje wielkości okien, drzwi balkonowych i wejściowych. Elewacje kamienic były budowane stosunkowo „płaskie”. W wybranych budynkach stosowano pozorne ryzality, podkreślające bardziej osie środkowe czy skrajne elewacji niż wychodzące do przodu z jej płaszczyzny. W wielu kamienicach na piętrze umieszczano balkony z ażurowymi ozdobnymi balustradami. Balkony opierano na żeliwnych wspornikach dekoracyjnych w takim samym stopniu jak balustrady.

Na elewacjach umieszczano stosunkowo dużo detali architektonicznych. Stosowano obramienia okien i drzwi, gzymsy kordonowe oraz podokapowe. Często gzyms kordonowy łączono z gzymsem parapetowym, tworząc cokół pierwszego piętra. Pod oknami umieszczano prostokątne płyciny z różnego rodzaju dekoracją. Nad oknami i drzwiami piętra stosowano odcinkowe gzymsy. W wybranych kamienicach na elewacjach pojawiały się pilastry na narożnikach, czasami stosowano boniowanie wokół przejazdu bramnego. Stosunkowo rzadko elewacje były wieńczone attykami, które stanowiły wówczas o wysokim statusie majątkowym właściciela kamienicy (fot. 1).

Fot. 1. Zambrów – rynek przed 1939 r. (S.P.R.P... s. 27)

Phot. 1. Zambrów – the market square before 1939

Przy rynkach znajdowały się także domy parterowe z wysokimi dachami ustawionymi kalenicowo, a czasami nawet szczytowo (Wizna i Czyżew). Stanowiły one relikty zabudowy z wcześniejszych dekad. Bywało także, że część z tych domów była drewniana, mimo że carskie przepisy z II poł. XIX w. zabraniały wznoszenia budynków z materiałów łatwopalnych w rynku i przy głównych ulicach miasteczek.

CHARAKTERYSTYKA ZABUDOWY RYNKÓW W LATACH 40.–50. XX W.

Zabudowa rynków w czasie II wojny światowej uległa znacznym zniszczeniom. W pierwszych latach po 1945 r. luki w ich zabudowie w wybranych miasteczkach zaczęto uzupełniać zabudową ZOR² [Basista 2001, Gawryluk 2007, Mroczek 1982]. W Zambrowie były to dwie pełne pierzeje, w Ciechanowcu i Kolnie po jednym budynku zlokalizowano przy narożniku rynku (fot. 2). W Grajewie budynki tego rodzaju wzniesiono przy głównej ulicy dochodzącej do rynku. W Wysokiem Mazowieckiem zespół budynków ZOR wybudowano przy nowej głównej ulicy miasta, wyznaczonej po II wojnie światowej, omijającej rynek w dość znacznej, jak na skalę miasteczka odległości.

² ZOR – Zarząd Osiedli Robotniczych zajmował się w latach 50. XX w. w wielu prezentowanych miastach budową bloków wielorodzinnych oraz obiektów użyteczności publicznej, np. urzędów, sklepów. Budynki te mają charakterystyczną architekturę: 2–3 rzadko 4 kondygnacje, parter w elewacji pełni rolę cokołu, budynki są zwieńczone wysokim wielospadowym dachem, który w elewacji „opiera się” na gzymsie.

Fot. 2. Zambrów – budynki typu ZOR (pocztówka koniec lat 40. XX w.)

Phot. 2. Zambrów – “ZOR” type buildings (a postcard from the late 40-ties of XXth cent.)

Budynki ZOR ze względu na swoją wysokość i formę utrzymywały w pewnym sensie konwencję zabudowy rynków sprzed wojny.

BUDYNKI MODERNISTYCZNE W PRZESTRZENI RYNKÓW

Lata 60. i 70. XX w. to okres, w którym w przestrzeniach rynków zaczęto wznosić budynki modernistyczne. Były one lokalizowane w stosunku do przestrzeni rynków w następujący sposób:

- w postaci zabudowy plombowej w pierzejach rynku,
- w postaci zabudowy całej pierzei,
- w narożniku rynku lub w jego bliskim sąsiedztwie umożliwiającym zobaczenie budynku z rynku,
- w niedalekiej odległości od rynku.

Budynki we wszystkich tych lokalizacjach pełniły różnego rodzaju funkcje: mieszkalną, handlową, usługową, użyteczności publicznej.

Modernistyczna zabudowa plombowa w pierzejach rynku. Przykłady modernistycznej zabudowy o charakterze plombowym możemy znaleźć w Zambrowie, Ciechanowcu i Kolnie. W latach 60. i 70. XX w. południowo-wschodnia pierzeja rynku w Zambrowie została uzupełniona zabudową modernistyczną. Pierwszym i największym spośród nowych obiektów był sklep wielobranżowy „Eureka” (fot. 3). Stał on na narożniku wyznaczonym przez wlot ul. Ostrowskiej. Dwukondygnacyjna bryła modernistycznego obiektu o przeszklonej elewacji wyraźnie kontrastuje z tradycyjną zabudową pierzei placu.

Prostopadłościenna forma odcina się od elewacji kamienic zwieńczonych dachami ustawionymi kalenicowo.

Fot. 3. Zambrów – sklep Eureka i sąsiednie kamienice. 2005 (fot. autorki)

Phot. 3. Zambrów – Eureka shop and neighbourhood tenement houses, 2005 (phot. authors)

W bezpośrednim sąsiedztwie „Eureki”, w latach 70. zostały wzniesione dwa kolejne budynki stanowiące dalszy ciąg pierzei rynku. Dwukondygnacyjne obiekty zostały wpisane w tradycyjne szerokości parceli (fot. 3). „Nowe kamienice” flankują otwarcie ul. Wąskiej na Plac Sikorskiego. Mimo że ich elewacje utrzymują linię pierzei, to modernistyczne formy elewacji, podobnie jak w przypadku „Eureki”, wyraźnie odcinają się od tradycyjnej dla Zambrowa formy historycznych kamienic. Modernistyczną zabudowę wyróżniał brak wysokiego dachu. Rytmiczne podziały na ich fasadach, które miały być odwołaniem się do kompozycji podziałów na elewacjach przedwojennych kamienic, w istocie podkreślają kontrast pomiędzy „nowym” a „starym”.

Pewnym problemem o charakterze społecznym jest, że architektura modernistyczna nie zyskała pełnej akceptacji mieszkańców wielu miasteczek. Dowodem na to stwierdzenie, w wypadku Zambrowa jest fakt, że w jednej z modernistycznych w/w kamienic na początku pierwszej dekady nowego tysiąclecia został dobudowany dach z szeroką szczytowo ustawioną lukarną (fot. 4). Linia dachów w pierzei rynku wyrównała się, ale owa lukarna stanowi wyraźny „zgrzyt” w ciągu pierzei.

W Ciechanowcu sklep „Delikatesowy” o modernistycznej formie został wybudowany w północnej pierzei rynku. Sąsiaduje z kamienicami, które wzniesiono po II wojnie światowej. Budynek sklepu ma utrzymaną wysokość elewacji zgodną z wysokością pierzei. Zwieńczony jest kalenicowym dachem wycofanym w stosunku do fasady (fot. 5). Jego forma w mniejszym stopniu niż w Zambrowie kontrastuje z sąsiednią zabudową, ze względu na to, że owa sąsiednia zabudowa została w większości odbudowana po II wojnie światowej.

Fot. 4. Zambrów – rynek, 2008 (fot. autorki)

Phot. 4. Zambrów – a market square, 2008 (phot. authors)

Podsumowując tę grupę budynków, należy podkreślić, że autorzy projektów utrzymali linię zabudowy oraz wysokość ściany „plombowych” elewacji frontowych. W ich kompozycji nie zawsze był sygnalizowany historyczny podział własnościowy świadczący o gęstości i intensywności zabudowy wcześniejszej epoki.

Fot. 5. Ciechanów – sklep Delikatesowy, 2008 (fot. autorki)

Phot. 5. Ciechanów – the delicatessen shop, 2008 (phot. authors)

Modernistyczna zabudowa całej pierzei. Zabudowa modernistyczna w rynku była w nielicznych wypadkach realizowana w postaci całej pierzei. Takie rozwiązanie dostało zastosowane w Ciechanowcu, gdzie w latach 70. XX w. wzniesiono sklep wielobranżowy „Jedność” (fot. 6). Sklep ów stanowi całą zachodnią pierzeję rynku. Ma dwie kondygnacje co konweniuje z wysoko-

ścią zabudowy pozostałych pierzei. Bryła sklepu przekryta jest stropodachem, co kontrastuje bryłę budynku, a co za tym idzie – całą pierzeję z pozostałymi w rynku. Wspominałam już w poprzednim punkcie artykułu o małej akceptacji społecznej architektury modernistycznej w małych miastach. W przypadku Ciechanowca świadczyć może o tym następujący fakt. Miasto ma ciekawą stronę internetową, na której promuje się jako interesująca miejscowość turystyczna. Strona zawiera wiele zdjęć historycznych i współczesnych miasta. Mimo że pokazany jest na nich rynek, to jako jedynej brakuje zdjęcia pierzei właśnie ze sklepem „Jedność” – budynkiem modernistycznym.

Fot. 6. Ciechanów – sklep Jedność, 2008 (fot. autorki)

Phot. 6. Ciechanów – “Jedność” shop, 2008 (phot. authors)

Fot. 7. Czyżew, 2008 (fot. autorki)

Phot. 7. Czyżew, 2008 (phot. authors)

W Czyżewie w pierzei sąsiadującej z kościołem parafialnym w latach 70. XX w. wzniesiono budynek użyteczności publicznej pierwotnie mieszczący restaurację, obecnie klub z pizzą i kebabem (fot. 7). Budynek ten zajął większą część pierzei. Został wybudowany jako wolnostojący i swoją formą zdominował całą pierzeję rynku. Forma obiektu wyraźnie kontrastuje z zabudową pozostałych pierzei. W ostatnich latach przeprowadzono remont elewacji. Użyte materiały, w mojej ocenie, negatywnie wpłynęły na formę architektoniczną zniekształcając jej proporcje.

Modernistyczna zabudowa w narożniku rynku. Budynki modernistyczne o wysokości większej niż skala pierzei rynków zostały zlokalizowane w Zambrowie i Szczuczynie w narożnikach rynków.

Fot. 8. Zambrów – Bank Spółdzielczy, 2008 (fot. autorki)

Phot. 8. Zambrów – the cooperative bank, 2008 (phot. authors)

W północno-zachodnim narożniku zambrowskiego rynku w latach 70. XX w. został wybudowany obiekt należący do Zambrowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (fot. 8). Wielofunkcyjny budynek mieści obecnie siedzibę Banku Spółdzielczego, szereg sklepów oraz mieszkania na wyższych kondygnacjach. Budynek jest wyraźnym akcentem wysokościowym zamykającym perspektywę odcinka drogi Warszawa–Białystok od strony rynku. Forma obiektu kontrastuje z zachowaną tradycyjną zabudową pierzei rynku. Budynek znacznie wyrasta ponad poziom dachów kamienic i bloków ZOR. W latach 90. XX w. obiekt był poddany modernizacji, w efekcie bryła budynku został częściowo zmodyfikowana poprzez wprowadzenie nowych okien i rozbudowę parteru do potrzeb banku. W ostatnich latach dodatkowo niekorzystnie moim zdaniem oddziałuje na odbiór architektury centrum miasta drażliwa kolorystyka elewacji zastosowana podczas ostatniego remontu budynku.

Fot. 9. Szczuczyn, 2005 (fot. autorki)

Phot. 9. Szczuczyn, 2005 (phot. authors)

W Szczuczynie natomiast jeden z narożników głównego placu zamknięto wysokim budynkiem wielorodzinnym, same pierzeje rynku mają natomiast zabudowę utrzymaną w charakterze kamienic i parterowych przedwojennych domów (fot. 9). Blok mieszkalny wyraźnie góruje nad historyczną zabudową.

Zabudowa modernistyczna w niedalekiej odległości od rynku. Obiekty modernistyczne o funkcjach użyteczności publicznej były lokowane w historycznej strukturze tkanki urbanistycznej małych miast także w niedalekiej odległości od rynków. Często były to budynki wznoszone zgodnie z projektami typowymi. W mojej ocenie na uwagę zasługują kino i kawiarnia „Miła” w Zambrowie, kino i sklep rolniczy w Ciechanowcu, dworzec oraz sklep wielobranżowy w Wysokim Mazowieckiem (fot. 10, 11, 12, 13, 14, 15).

W 1960 r. oddano do użytku kino „Kosmos” w Zambrowie³ (fot. 10) [Mroczek 1982]. Budynek funkcjonował w niedalekiej odległości od historycznego centrum miasta. W jego sąsiedztwie (po drugiej stronie ulicy) wybudowano kawiarnię „Miłą” (fot. 11). Skupienie obiektów o charakterze rekreacyjno-

³ Archiwum „Zamtex” w Zambrowie, „Projekt kinotechniczny sali widowiskowej Domu Kultury w Zambrowie”, 1963, Na miejsce wykonania projektu budowlanego wskazuje opis techniczny. Autorzy projektu sali widowiskowej z „Inwestprojektu” Oddział w Łodzi korzystali z rysunków przygotowanych w „Inwestporjeckie” Oddział w Białymstoku. Sala kinowa mieściła 408 miejsc dla widzów. Projekt techniczny instalacji kinowej został przygotowany w 1963 roku przez biuro „Inwestprojekt” Oddział w Łodzi. Zastosowane rozwiązanie było typowe. Takie samo zostało wykorzystane w kinie w Kolnie. Opis na okładce projektu wskazuje na miejsce inwestycji w Zambrowie. Podpisy na wszystkich rysunkach wewnątrz projektu świadczą o tym, że zostały one wykonane dla Domu Kultury w Kolnie. Ta sytuacja wskazuje na stosowanie projektu typowego dla rozwiązań technicznych sali widowiskowych.

kulturalnym miało na celu uatrakcyjnienie terenów wypoczynkowych przewidzianych przy planowanym zalewie na rzece Jabłonce.

Fot. 10. Zambrów – kino Kosmos, 2005 (fot. autorki)
Phot. 10. Zambrów – “Kosmos” cinema building, 2005 (phot. authors)

Fot. 11. Zambrów – kawiarnia Miła, 2005 (fot. autorki)
Phot. 11. Zambrów – “Miła” coffee, 2005 (phot. authors)

Fot. 12. Ciechanowice – kino Kometa, 2008 (fot. autorki)

Phot. 12. Ciechanowice – “Komet” cinema buliding, 2008 (phot. authors)

Fot. 13. Ciechanowice – sklep rolniczy, 2008 (fot. autorki)

Phot. 13. Ciechanowice – agricultural shop, 2008 (phot. authors)

Fot. 14. Wysokie Mazowieckie – dworzec PKS, 2008 (fot. autorki)

Phot. 14. Wysokie Mazowieckie – bus station, 2008 (phot. authors)

Kino funkcjonowało do połowy lat 90. XX w. Ze względu na przemiany gospodarcze w państwie funkcja obiektu została zmieniona. Budynek przekazano prywatnym inwestorom. Mieścili się w nim kawiarnia, dyskoteka, sklep, restauracja. W 2007 roku kino zostało zburzone. Kawiarnia „Miła” jest obecnie sklepem.

W Ciechanowcu kino „Kometa” zlokalizowane zostało w latach 70. XX w. przy ulicy mającej przebieg równoległy do jednej z pierzei rynku (fot. 12). Jego modernistyczna forma kontrastowała z dominującą w mieście zabudową jednorodzinną, ale gabaryty kina wpisały jego bryłę w skalę sąsiedniej zabudowy. Obecnie kino niszczeje, nie jest użytkowane. Ze względu na formę architektoniczną interesujący wydaje się także sklep rolniczy (fot. 13). Został wybudowany za „modernistyczną” pierzeją rynku w Ciechanowcu. Nie ma bezpośredniego kontaktu z zabudową historyczną miasteczka, więc mimo że jest wzniesiony na postawie projektu typowego, to nie oddziałuje negatywnie na historyczną zabudowę Ciechanowca.

W Wysokiem Mazowieckiem obiektami modernistycznymi czytelnymi w strukturze miasta zarówno ze względu na formę, jak i skalę obiektów, zlokalizowanymi w niedalekiej odległości od historycznego rynku, są dworzec PKS oraz sklep wielobranżowy (fot. 14, 15). Budynek dworca autobusowego wzniesiony w latach 80. XX w. sąsiaduje narożnikowo z rynkiem (fot. 14). Jego wysokość dwóch kondygnacji konweniuje ze skalą historycznej zabudowy rynku. Modernistyczna forma natomiast pozostaje w kontraście.

Fot. 15. Wysokie Mazowieckie – sklep wielobranżowy, 2008 (fot. autorki)

Phot. 15. Wysokie Mazowieckie – general store, 2008 (phot. authors)

Sklep wielobranżowy został wzniesiony w latach 70. XX w. przy ulicy wiodącej od historycznego rynku w kierunku kościoła (wcześniej cerkwi unickiej) (fot. 15). Jego forma wyraźnie kontrastuje z sąsiadującą zabudową pierzejową ulicy. Jest czytelnym w strukturze przestrzennej miasteczka sygnałem architektury modernistycznej, świadectwem czasów, w których został wzniesiony. W ostatnich latach budynek został odremontowany, co radykalnie niekorzystnie wpłynęło na czytelność formy architektonicznej obiektu. Użyta kolorystyka oraz wzory będące prawdopodobnie wyrazem niechęci do architektury modernistycznej i próbą jej zindywidualizowania świadczą niestety o fundamentalnym niezrozumieniu istoty tego stylu w architekturze. Należy podkreślić, że postawa tego rodzaju jest dosyć popularna wśród znacznej grupy inwestorów, co automatycznie wpływa w wielu wypadkach degradująco na walory architektoniczne obiektów modernistycznych.

PODSUMOWANIE

Obiekty architektury modernistycznej zostały wpisane w historyczną strukturę rynków oraz kwartałów do nich przylegających wielu badanych przeze mnie małych miasteczek. Obserwując zmiany zachodzące w ostatnich dekadach w zabudowie omawianych obszarów, mogę podjąć próbę sformułowania następujących wniosków wynikających z większych grup problemowych:

1. Architektura modernistyczna jest odczytywana przez znaczne grupy społeczności lokalnej jako anonimowa, pozbawiona cech indywidualnych, „niepasująca” do historycznej zabudowy rynków [Basista 2001]. Są to zazwyczaj pry-

watni inwestorzy. Mają oni bezpośredni wpływ na modernizację obiektów, która w wielu wypadkach wpływa na unieczystnienie formy architektonicznej budynków (Zambrów, Czyżew, wysokie Mazowieckie). Próby „indywidualizowania” architektury mają często charakter infantylny i doprowadzają ze względu na swoją nadmierną „dekoracyjność” do wtórnej unifikacji obiektów.

2. Brak akceptacji społecznej i identyfikacji z obiektami modernistycznymi (prawdopodobnie pod wpływem uwarunkowań historycznych oraz zmian ustrojowych i gospodarczych, które zaszły po 1989 r.) w strukturze miasteczek spowodował, że wiele obiektów niszczyło, a nawet jest burzonych (Zambrów, Ciechanowiec).

3. Architektura jest znakiem czasu, w którym powstaje (również modernistyczna). Powinna być odpowiednia do kontekstu, sąsiedztwa, ale nie powinna udawać historycznej, jeśli taka nie jest. Jej cechą wiodącą powinna być w mojej ocenie odpowiedniość i stosowność, a nie bezkrytyczne „udawana historyczność”.

Modernizm lat 60. i 70. XX w. to jeden z etapów przebudowy pierzei historycznych rynków. W małych miastach inwestycje budowlane prowadzone były na mniejszą niż w metropoliach skalę, więc w pierzejach rynków sąsiadują ze sobą budynki różne stylowo, co nie jest wadą. Problemem jest, kiedy różne stylo wo budynki mają różną skalę nieodpowiednią do pozostałej zabudowy rynku, nieharmonizującą, niekonwenującą z zabudową historyczną, np. sposobem ustawienia (kalenicowego), rytmiczności podziałów pionowych i poziomych, brakiem sygnalizacji historycznych, gęstych podziałów własnościowych. W związku z tym wprowadzenie budynków nie odnoszących się do tych podziałów – to dominacja przestrzeni rynku, zmiana charakteru przestrzeni małego miasteczka⁴ [Adamczewska-Wejchert 1986, Deptuła i in. 1984].

PIŚMIENNICTWO

Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K., 1986. *Małe miasta*. Arkady Warszawa.

Basista A., 2001. *Betonowe dziedzictwo*. PWN Warszawa–Kraków.

Deptuła J., Godlewska D., Nicewicz C., Sędziak Z., 1984. *Łomża i województwo*. Arkady, Warszawa.

⁴ W formie dygresji chcę wspomnieć w tym miejscu artykułu o rynku w Łomży (mimo że ze względu na skalę pomijam miasto w przeprowadzanych przeze mnie analizach). Południowa pierzeja głównego rynku, zasłaniająca późnogotycką katedrę, została w całości odbudowana pod koniec lat 40. XX w. Jej ideą było stworzenie historycznej pierzei rynku. W istocie mamy tu do czynienia z pełnym odejściem od regionalnej tradycji kształtowania pierzei. Zastosowane rozwiązania to ustawione szczytowo kamienice z podcieniami w parterach. Obie propozycje są obce dla układów stosowanych powszechnie na badanym przeze mnie obszarze. W kontekście uwarunkowań historycznych realizacja ta była w podobny sposób obca rozwiązaniom regionalnym, jak np. zabudowa pld. pierzei rynku w Ciechanowcu (omawianej wcześniej w tekście artykułu). Zniszczoną pierzeję odbudowano w latach 1946–49 według projektu arch. A. Ciborowskiego. Projekty nawiązywały do tendencji zarysowanych podczas konkursów okupacyjnych.

- Gawryluk D., 2007. *Historyczne rynki – najbardziej atrakcyjna przestrzeń małych miast pñ-wsch. Polski*. Mat. Konf. Renowacja budynków i modernizacja obszarów zabudowanych. Zielona Góra 15–16.03.2007. OWUZ Zielona Góra, 85–92.
- Mroczek J.S., 1982. *Zambrów. Zarys dziejów*. Białystok.
- S.P.R.P. 1933–1934. *Jednodniówka* (wydawnictwo okazjonalne).

MODERNITY ARCHITECTURE ON HISTORICAL MARKETPLACES OF SMALL TOWNS

Abstract. There are historical marketplaces in small towns of norter-eastern Poland (for example: Zambrów, Ciechanowiec, Szczuczyn, Kolno, Wizna, Czyżew). They were created since 14th to 16th century. Development of marketplaces were changed from dispersed to ribbon development. Many of houses form the end of 19th century were distroyed during second world war. Empty places were developed after 1945. There were built modernistic blocks in neighbourhood of historical houses. The article present the context of modernity and historical development of historical maketplaces of small towns.

Key words: small towns, historical market squares, moderistic buildings in small towns